

کتابشناسی

سفرنامہ ماو سیاحت نامہ ہامی خطی

(فارسی، عربی، ترکی)

بہ اہتمام

دکتر یوسف بیک بابا پور

دکتر مسعود غلامیہ

- سرشناسه : بیگ باباپور، یوسف، ۱۳۵۷ -
- عنوان و نام پدیدآور : کتابشناسی سفرنامه‌ها و سیاحتنامه‌های خطی (فارسی، عربی، ترکی) / یوسف بیگ باباپور، مسعود غلامیه.
- مشخصات نشر : تهران: ارمغان تاریخ، ۱۳۹۴.
- مشخصات ظاهری : ۵۷۸ ص.
- شابک : ۹۴۶۱۳-۴-۹-۶۰۰-۹۷۸ : ۴۵۰۰۰۰ ریال
- وضعیت فهرست نویسی : فیا
- یادداشت : کتابنامه.
- موضوع : سفرنامه‌های ایرانی -- کتابشناسی
- موضوع : نسخه‌های خطی -- فهرست‌ها
- موضوع : ایران -- سیر و سیاحت -- کتابشناسی
- شناسه افزوده : غلامیه، مسعود، ۱۳۴۶ -
- رده بندی کنگره : ۱۳۹۴ ک ۲ ب / ۱۹۰۱۹ Z
- رده بندی دیویی : ۰۱۶/۹۵۵۰۰۴۲
- شماره کتابشناسی ملی : ۳۹۳۲۴۱۵

کتابشناسی سفرنامه‌ها و سیاحتنامه‌های خطی

تحقیق و تدوین: دکتر یوسف بیگ باباپور - دکتر مسعود غلامیه

انتشارات ارمغان تاریخ

نوبت چاپ: اول - ۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰

بها: ۴۵۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۴۶۱۳-۴-۹-۶۰۰-۹۷۸

مرکز پخش: تهران، خیابان کارگر جنوبی، کوچه رشتچی، پلاک ۱۳، واحد ۴

تلفن: ۶۶۹۴۶۶۵۶ - ۶۶۹۴۱۷۳۳

مقدمه

سفرنامه‌ها به عنوان یک ژانر ادبی سهم زیادی در خصوص معرفی آداب و رسوم، آیین‌ها و شیوه‌های تعامل میان مردم در روزگار گذشته داشته‌اند. زمانی که شاید ابزار دیگری برای ثبت و نگهداری این ویژگی‌هایی فرهنگی کشور ما وجود نداشت، این سفرنامه‌ها بودند که این موارد را در دل خود ثبت کردند. اهمیت این آثار صرفاً به جنبه‌های ارتباطی بالای آن‌ها محدود نمی‌شوند؛ بلکه سهم زیادی در اعتلای ادبیات و گنجینه فرهنگ و ادب ایران داشته‌اند. نباید فراموش کنیم که سفرنامه‌ها در کشور ما سابقه‌ای بالغ بر هزار ساله دارد و امروز جایگاه ارزنده‌ای را در ادبیات ایران به خود اختصاص داده است. در بطن این آثار، ویژگی‌های مردم‌شناختی، زبان‌شناختی و انسان‌شناختی، جامعه‌شناختی فراوانی توسط سیاحان داخلی و دیگر کشورها که در گذشته‌های دور و نزدیک به ایران سفر کرده‌اند، مکتوب شده است.

سیاحان و جهانگردان با سفرهای طولانی مدت خود به گرداگرد دنیا و ثبت مشاهدات خود باعث شده‌اند تا بشر امروز جزئیات جذاب و مهمی از گذشتگان خود را در دست داشته

باشند. به قطع کمتر متونی می توان نام برد که از نظر جذابیت چنین اثرگذاری داشته باشند، چرا که تاریخ، جغرافیا، آیین ها و قصه های زیادی در دل این نوشتارها نهفته است و با مطالعه آن بسیاری از این جزئیات را می توان همزمان خواند. این آثار همان طور که پیشتر اشاره شد دارای ویژگی های فرهنگی زیادی هستند. یکی از این خصوصیت ها این است که از مهم ترین منابع پژوهشی برای محققان و پژوهشگران ایرانی و غیرایرانی است که در مطالعات بین رشته ای خود از این منابع استفاده کنند؛ مثلاً از منظر مطالعات علوم اجتماعی، سفرنامه ها نمونه های مهمی برای مطالعه هستند، زیرا از رهگذر بررسی آن ها می توان بسیاری از ویژگی های رفتاری، اجتماعی و حتی ارتباطی مردم نواحی مختلف را شناخت و به طور کل وضعیت حاکم بر جامعه موردنظر را تحیل و واکاوی کرد. انتشار و بازنشر این سفرنامه ها پل ارتباطی مهمی برای شناخت گذشته و بازشناسی موقعیت تاریخی و فرهنگی و اجتماعی ایران در دوره هایی است که سیاحان به ایران سفر کرده اند، مثل حکایت های سفر ابن بطوطه، برادران شرلی، شاردن، کلاویخو، ادوارد براون، گوینو، اورسل، جیمز موریه به ایران، شرح سفرهای این سیاحان به نقاط مختلف ایران و توضیحاتشان درباره جزئیات شهرها و مردمی را که در آن زمان ملاقات کرده اند، مستندات مهمی برای شناختن بیشتر و بهتر ایران است. با خواندن این سفرنامه ها می توان رفتارهای اجتماعی و آداب و سنن مردم شهرهای مختلف ایران را شناخت و با زمان امروز مقایسه کرد. حتی از طریق مطالعه و بررسی سفرنامه های مختلف می توان میزان تأثیرگذاری و سیطره ایران و فرهنگ ایران و نفوذ آن بر دیگر ممالک و تمدن ها را مورد بررسی و تحلیل قرار داد. یک نکته مهم تأثیر این کتابها بر کیفیت ارتباطات ما با دیگر ممالک است.

طبیعتاً یکی از منابع مهم برای دسترسی به جزئیات و کیفیت این ارتباطات در دوره های گذشته، اطلاعات ثبت شده در دل سفرنامه هاست. برای رسیدن به این شناخت، سفرنامه ها یکی از منابع مهم آگاه سازی برای داشتن تعامل سازنده در عرصه بین المللی هستند. از این رو یکی از منابع اساسی برای بازنویسی کردن تاریخ هر کشوری، سفرنامه ها هستند، به ویژه

آثاری که توسط سیاحان و جهانگردان خارجی مکتوب شده‌اند؛ زیرا این نویسندگان جزئیات مشاهدات خود را به دلیل غیربومی بودن، اغلب به طور کامل ثبت کرده‌اند، بنابراین منبع مهمی به شمار می‌روند. سفرنامه‌ها در واقع پرده‌هایی خوش‌نقش از صحنه‌های مختلف زندگی اجتماعی کشورهایی هستند که مطالب آن‌ها در موردشان تدوین شده است، با این حال، انعکاس اوضاع و تصویر جوامع در سفرنامه‌ها براساس قاعده و قانون خاصی مبتنی نیست و بیشتر تابع ذوق و سلیقه نویسنده است. بنابراین در تصویرهایی که از جامعه ایران در آثار سیاحان اروپایی انعکاس یافته، بسیار متفاوت است. سفرنامه‌ها را می‌توان از جمله متون مهم تاریخ اجتماعی به حساب آورد.

سفرنامه‌ها به جهت این که از نظر محتوایی به موضوعاتی صرفاً سیاسی نمی‌پردازند، اهمیت و ارزش زیادی دارند. نویسندگان سفرنامه‌ها، اغلب، به جهت موقعیت اجتماعی و سیاسی و مشاغلی که داشتند، به موضوعات مورد توجه خود اهمیت بیشتری می‌دادند، بنابراین اغلب آگاهی‌های زیادی درباره اوضاع اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و هنری ضبط و ثبت می‌کردند.

باید امیدوار باشیم با انتشار بیشتر کتاب‌هایی در این زمینه، فرصت مناسب و موثری برای ارتباط بیشتر کتاب‌خوان‌ها به ویژه نسل جوان کشور با سفرنامه‌ها مهیا شود. در کل این تلاش‌ها می‌تواند منجر به انسجام فرهنگی جامعه شود. درعین حال می‌توان گفت سفرنامه‌ها اسناد ارزشمندی هستند که به کمک آن‌ها می‌توانیم خودمان را از دریچه نگاه دیگران، آن‌هم در گذشته ببینیم.

سفرنامه‌ها با توجه به این که در دوره‌هایی از تاریخ ایران تدوین شده‌اند که متون تاریخی عمدتاً تحت نظارت دربارها و حکومت‌ها تدوین می‌شد و مملو از تحریف و تملق‌های غیرواقعی بود، از اهمیت زیادی برخوردارند زیرا متون تاریخی عموماً بخشی از حوادث را نگارش می‌کردند که مبنای تحولات تاریخی شاهان و سلاطین بودند، بنابراین مورخان به اموری که خارج از دستگاه سلطنت بود اعتنایی نداشتند، در حالی که سفرنامه‌ها با بررسی

موضوعاتی که اشاره شد، خلأ تاریخ اجتماعی را برطرف ساخته‌اند و از سوی دیگر، به جهت این که سیاحان اجبار و یا مأموریتی جهت تدوین موضوع‌های مورد اشاره نداشته‌اند، مطالب شان برای تحقیق‌های تاریخ اجتماعی بکر و جالب به نظر می‌رسد. سفرنامه‌های بسیاری وجود دارند که متأسفانه هنوز در کشور ما چاپ نشده‌اند. مسلماً ترجمه و انتشار آنها در ایران برای علاقه‌مندان و محققان بسیار جالب و کارآمد خواهد بود. بنابراین، لازم است مترجمان و ناشران با شناسایی این آثار، به ترجمه و انتشار آنها پردازند.

فهرست نسخه‌های خطی با عنوان «سفرنامه‌ها»، فهرست تفصیلی است از نسخه‌های خطی تاریخ علوم دوره اسلامی، که با هدف موضوعی کردن این آثار و آگاهی یافتن از میزان موجودی این میراث گران‌قدر تهیه شده است. مجموعه حاضر، راهگشای تحقیقات بعدی پژوهشگران در این حوزه خواهد بود، ضمن اینکه ما را به عظمت و اهمیت میراث مکتوب در حوزه تاریخ علوم و غنای تمدن اسلامی رهنمون خواهد شد. در این مجموعه، ضمن ارایه یک کتابشناسی جامع از اغلب سفرنامه‌ها به صورت موضوعی، به تعداد و کم و کیف نسخ خطی موجود از هر یک نیز پرداخته شده است. در آخر هر عنوان یا موضوع، نمایه دو سویه - ای جهت شناسایی مولفین و دانشمندان دوره اسلامی با زیرمجموعه آثارشان، و نیز آگاهی از ترتیب تاریخی تألیف آثار، به همراه کتابخانه هر یک ترتیب داده شده تا دستیابی به اطلاعات مورد نیاز را آسان نماید.

این فهرست، در برگیرنده معرفی بیش از ۱۲۰۰ نسخه خطی با موضوع سفرنامه و سیاحتنامه است که در طول تاریخ هزار ساله تمدن اسلامی تألیف شده یا از زبانهای دیگر ترجمه شده است. این آثار، از فهرس منتشره نسخ خطی ایران و جهان (بخشی از کتابخانه‌های جهان که دارای نسخ خطی اسلامی هستند) استخراج شده و به صورت الفبایی برای اولین بار در کنار هم قرار گرفته و به عنوان یک کتاب تخصصی در قالب کتابشناسی متون خطی سفرنامه‌ها و سیاحتنامه‌ها ارائه می‌شود.

در آخر کتاب، سعی شده ضمن معرفی منابع مورد استفاده، نمایه های دو سویه برای آن مرتب شود:

یکی نمایه آثار به ترتیب تاریخ تألیف، از کهن ترین سفرنامه تا جدیدترین که بالغ بر حدود ۵۰۰ عنوان می شوند.

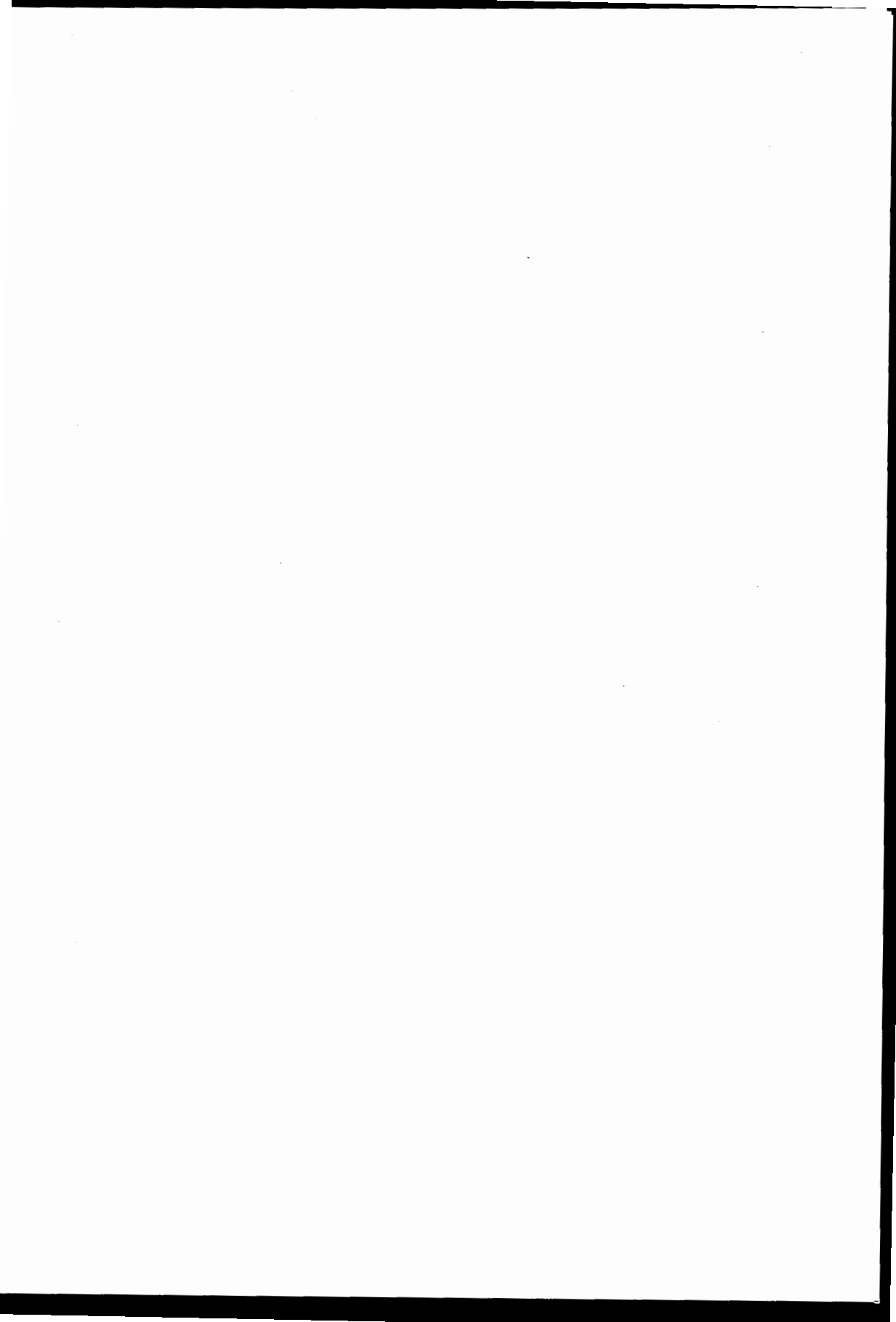
دوم، نمایه مؤلفین با زیرمجموعه آثارشان که بازشناسی سفرنامه ها و سیاحتنامه هایی را که مؤلفین شان مشخص و معلوم است، برای محققین آسان می کند. امید است انتشار این کتابشناسی موضوعی، کار را برای پژوهشگران این عرصه در شناسایی منابع خطی آسان نماید.

والسلام علیکم

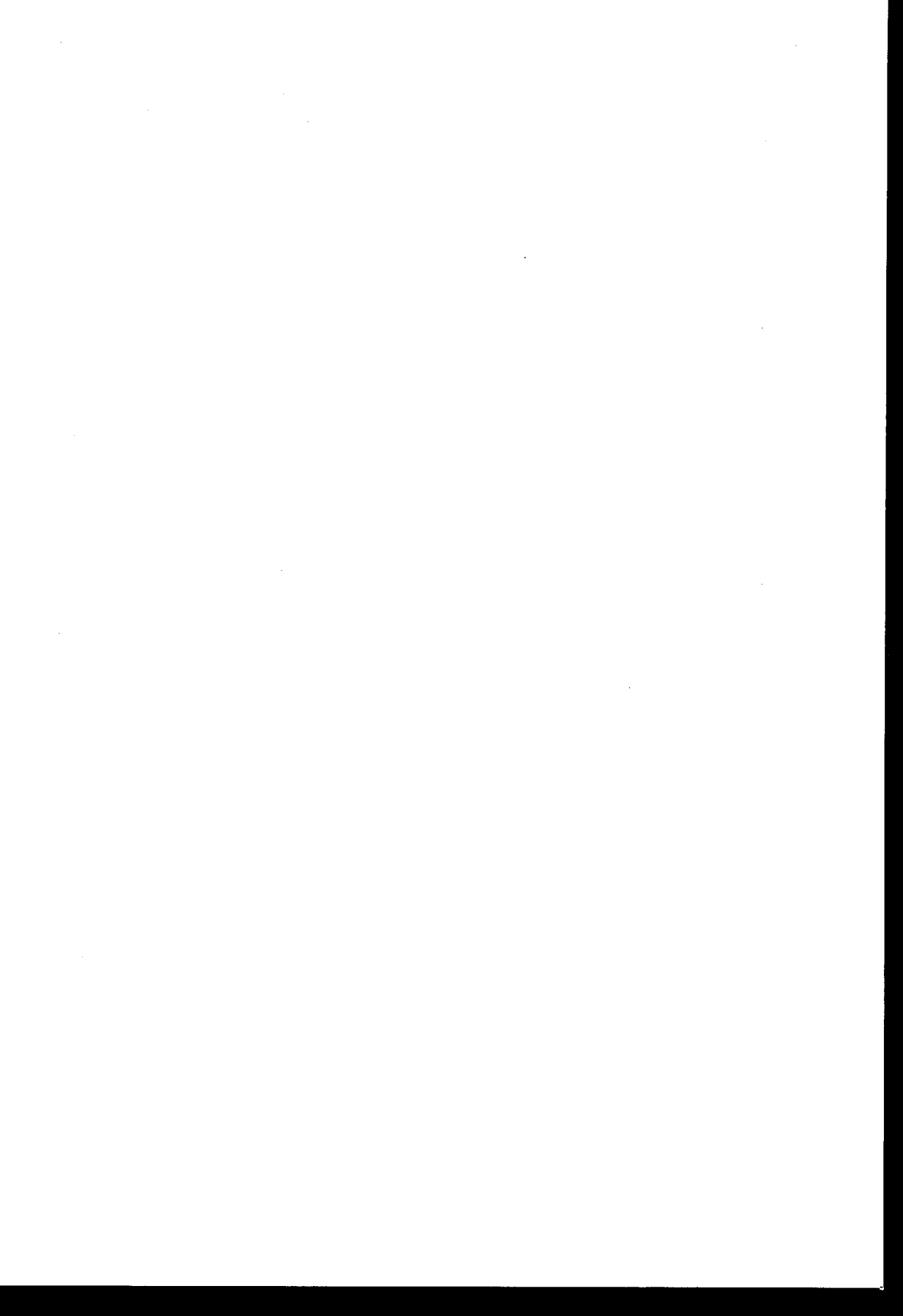
یوسف بیگ باباپور

مسعود غلامیه

تهران - مرداد ماه ۱۳۹۴ خورشیدی

سفرنامه های خطی در کتابخانه های ایران و جهان

● آیینہ عبرت = سفرنامه شیراز به هند

/ شعر، سفرنامه - فارسی

āyīne-ye 'ebirat = safarnāme-ye šīrāz
be hend

الفت اصفهانی، محمد کاظم بن زین

العابدین، ۱۲۵۳ - ۱۲۹۹؟ قمری

olfat-e esfahānī, mohammad kāzem
ebn-e zayn-ol-'ābedīn (1838 - 1882)

کتابشناسی: از محمد کاظم الفت پسر زین

العابدین بیگ نوری اصفهانی (نزدیک ۱۲۵۳ -

میان ۲۰۹۹ و ۱۳۰۶) که از اصفهان به شیراز و

سپس به هندوستان رفته بود با گزارش پاره ای

از خبرهای ۱۲۸۶، به نظم.

مثنوی عرفانی و وصف الحال. در آن از

مسافرتهای خود نیز یاد کرده است. «احمد

منزوی»

آغاز کتاب: ای نامه نگار خامه من / نام تو مراد

نامه من

هر نامه که خامه می نگارد / نام تو بخامه می

سپارد

انجام کتاب: امسال به رغم حاسدان من /

زربینه سلب نموده بر تن

یعنی که چه دیدش این مراتب / با آب زرش

نوشت کاتب

[فرهنگ سخنوران ۵۳؛ الذریعه ۹۰/۹؛ مجلس

۲۲۳/۳؛ دانشگاه ۳۰۸۳؛ کتابخانه ملک ۴۶۳/۳؛

منزوی ۲۶۲۲؛ کتابخانه ملک ۲۲۶/۸؛ فهرستواره

منزوی ۱۱۲/۱۰]

۱. تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: ۵۱۵۲/۱

آغاز نسخه: ای نامه نگار خامه من / نام تو

مراد نامه من

هر نامه که خامه می نگارد / نام تو بخامه

می سپارد؛ انجام نسخه: امسال به رغم

حاسدان من / زربینه سلب نموده بر تن

یعنی که چه دیدش این مراتب / با آب

زرش نوشت کاتب

خط: نستعلیق، کاتب: بدون کاتب، تا:
قرن ۱۳، بیجا؛ افتادگیها: آغاز وانجام؛
توضیحات: عناوین و نشانیها شنگرف؛ جلد:
مقوایی عطف و گوشه ها تیماج قهوه ای،
تعداد صفحات: ۱۰۷ برگ، ۱۳ سطر، اندازه:
۱۹*۱۳/۵سم [مؤسسه امام صادق: ف-۳۹]

● اتویش / سفرنامه - فارسی

قراگزلو، مسعود، ق ۱۴ قمری

qarāgozlu, mas'ūd (- 20c)

کتابشناسی: یادداشتهای سفر مسعود فرید به ۱۲ کشور دنیا است. خود او در مقدمه نسخه شماره ۱۰۸۰۹- که اولین مجلد کتاب است ولی آخرین شماره ثبت را خورده - علت سفرها و جمع آوری یادداشتهایش را چنین نوشته است: «تاکنون برای نگارنده دو بار فرصت مسافرت به قاره اروپا دست داده است: اواخر خرداد ۱۳۲۶ در اجرای تصویب نامه دولت از طرف راه آهن دولتی ایران مأموریت یافتم عده ای از مأموران راه آهن را که می بایستی برای کار آموزی به اروپا بروند سرپرستی نمایم و بار دیگر در اواسط سال ۱۳۴۵ به منظور معاینه پزشکی. در این دو سفر مجموعاً از دوازده کشور دیدن کردم. در مراجعت از سفر اولت یادداشتهای ادواری خود را در مجله راه آهن منتشر کردم، منتها برای آن که زیاد خشک و کسل کننده نباشد شمه ای از مشهودات خود را بدان افزودم... پس از آن که سلسله مقالات در متجاوز از بیست شماره مجله منتشر شد (موقعی که از شورای عالی راه آهن به سازمان برنامه منتقل شده بودم) نفهمیدم اولیاء وقت روی چه ملاحظات و مصالحی چاپ بقیه یادداشتهای را که

خط: شکسته بد، کاتب = مؤلف، تا:
پنجشنبه ۱۹ جمادی الاول ۱۳۱۳ق، بیجا؛
کاغذ: فرنگی، جلد: میسن سبز ضربی،
تعداد صفحات: ۳۳ برگ، ۱-۳۴ پ، ۱۴
سطر، اندازه: ۱۱/۱*۱۷/۶سم [ملک-ف: ۸-
۲۲۶]

۲. تهران؛ ملک؛ شماره نسخه: ۴۹۲۳

آغاز نسخه: خصم تو به تو چنان ستیزد
از دوک شکسته خود چه خیزد؛ انجام
نسخه: یعنی که چو دیدش این مراتب
با آب زرش نوشت کاتب
خط: شکسته، نستعلیق، کاتب: بدون کاتب،
تا: قرن ۱۳، بیجا؛ افتادگیها: آغاز؛ کاغذ:
فرنگی آبی، جلد: میسن آلبالویی، تعداد
صفحات: ۳۱ برگ، ۱۱ سطر، اندازه:
۱۷*۱۰/۳سم [ملک-ف: ۳-۴۶۲]

● ابن تراب / سفرنامه - فارسی

ebn-e torāb

کتابشناسی: ابن تراب سفرهایی داشته و با بازرگانی ملاقات نموده، و ضمن سوال و جوابهایی پند و اندرزهای بسیاری در آداب ملوک و کشور داری و وظایف رعایا و اخلاق اجتماعی آموخته که در این کتاب بصورت نگارشی ادبی به نثر و شعر با آوردن داستانهایی تاریخی گزارش میشود. افرادی که ابن تراب با آنها گفتگو نموده عبارتند از: کیوان بخت، خواجه عقیل الدین، سیاره، شهاب تند ر، نجم یثربی.

[مؤسسه امام صادق ص ۳۹]

۳. قم؛ مؤسسه امام صادق؛ شماره نسخه: ۳۷

[دانشگاه تهران ۲۰/۳۳۸]

۴. تهران: دانشگاه تهران؛ شماره نسخه: ۱۰۸۰۴
آغاز نسخه: «سفری به اتریش. تهران - وین
برای مسافرت به این کشور کوچک ولی
جالب که سابقاً امپراتوری بزرگی بود»؛
انجام نسخه: «یک برج ساعت و یک برج
زنگ از بقایای قلعه است که طبق مقررات
عهدنامه دینی (۱۸۰۹) تخریب گردید»
خط: نستعلیق تحریری، کاتب: بدون کاتب،
تا: قرن ۱۴، بیجا؛ جلد: مقوای ساده، با
روکش پلاستیک، فنی، رو و پشت جلدها
عکسی از مناظر همان کشور گذاشته اند،
تعداد صفحات: ۹۳ برگ، سطور مختلف،
اندازه: ۱۷/۵ * ۲۲ [دانشگاه تهران: ف: ۲۰ -
۳۳۸]

● احکام الجنائز [تک]: سفرنامه جنوب
ایران

● احوال چین (ترجمه) = سفرنامه
چین = سفرنامه / سفرنامه، تاریخ - فارسی
ahvāl-e čīn (t.) = safarnāme-ye čīn =
safarnāme

الیس، آلبرت،

elīs ālbert

مترجمان: ادوارد برجیس و میرزا
صادق، ق ۱۹ میلادی

اهدا به: محمد شاه غازی

کتابشناسی: از مستر الیس انگلیسی است و
ساخته ۱۲۳۱، ترجمه فارسی ادوارد برجیس و
میرزا صادق بدستور بهمن میرزا بنام سلطان
محمد شاه غازی.

می رفت وارد مرحله حساسی شود متوقف
نمودند و بدین ترتیب انتشار مشاهدات و
مطالعات ناقص ماند. از آن تاریخ به بعد پیوسته
در صدد بودم راهی برای تکمیل آن چه قبلاً
منتشر شده بود منتها با خصوصیات بیشتر به
صورت سفرنامه بنگارم ولی پیش آمدهای
گونگون مانع از انجام این نظر شد. به علاوه
تصور می کردم پس از گذشت مدت طولانی
نوشتن شرح مسافرتی که نزدیک بیست سال از
تاریخ آن گذشته بی مورد و خالی از فایده
خواهد بود... در بازگشت از سفر دوم در صدد
برآدم یادداشتهای سفر گذشته را با یادداشتهای
سفر اخیر توأم نمایم و بدین ترتیب شرح یک
مسافرت دوراهی را که مشتمل بر دوازده کشور
است (لبنان، مصر، ایتالیا، سوئیس، بلژیک،
فرانسه، انگلستان، از یک طرف و ترکیه، یونان،
یوگسلاوی، اتریش، آلمان از طرف دیگر) با
هم تلفیق می شود پس از آن می نویسد که
قسمت مهمی از اطلاعات از راهنماها و کتب و
منابع مختلف اقتباس و استخراج شده، زیرا در
سفر اول به واسطه اشتغال به مأموریت و در سفر
دوم به علت ضیق وقت موفق نشده تمام جاهای
دیدنی مسیر خود را ببیند. از تاریخهایی که در
این مجلد و مجلدات دیگر آمده دانسته می شود
وی در سالهای ۱۳۴۶ و ۱۳۴۷ش به تدوین این
سفرنامه ها اشتغال داشته است. در شماره
۱۰۸۰۲ص ۱۲۰-۱۲۱ از سفرنامه پدرش به
اروپا یاد می کند که ۴۰ سال پیش در ۱۳۲۵ق
نوشته شده بود و گفته که وی گزارش روزانه و
وقایع ایام خود را از اوائل عمر تا آخرین روز
زندگی نوشته است. (حکیم، محمد حسین)

فرنگی و ترمه، جلد: تیماج مشکى یک
لائی، ۱۴۵*۲۰۵، تعداد صفحات:
۱۶۷صفحه، ۱-۱۶۷، ۱۰ کامل سطر، اندازه:

۸۵*۱۵۰سم [ملی ایران: ف: ۲-۴۳۱]

۶. تهران؛ دانشگاه تهران؛ شماره نسخه: ۷۰۲-ف
نسخه اصل: کتابخانه ملی ۴۸۶۸-۸۶۲؛
کاتب: راقم، صادق، تا: روز دوشنبه ۸
صفر ۱۲۶۶ق، بیجا؛ [فیلمهای دانشگاه تهران-
ف: ۱-۱۱۹]

۷. تهران؛ ملی ایران؛ شماره نسخه: ۵۱۴
آغاز نسخه: بسملة الحمدلله الذی خلق
المداین و البلاد و جعلها مقراً و مقاماً
للعباد؛ انجام نسخه: که اینطور رفتار خاقان
نبت به ایلیچی بسیار با احترام و اکرام
بود.

خط: شکسته نستعلیق خوش، کاتب: بدون
کاتب، تا: چهارشنبه ۸ صفر ۱۲۶۶ق، جا:
آذربایجان (احتمالاً)؛ کاتب نسخه حاضر
در دوشنبه هشتم صفر ۱۲۶۶ هـ.ق. اتفاق
افتاده است. سرلوحه مذهب: زر و شنجرف
و لاجورد و سبز، دارای دو جدول: ۱-
جدول دور سطور زر و سیاه و آبی، ۲-
جدول بیرونی زر و سیاه، اسماء اعلام و
تاریخها با مرکب قرمز. ۴۸۶۸-۸۶۲/س؛
کاغذ: ترمه، جلد: تیماج قرمز مقوایی،
۱۴۰*۲۱۵، تعداد صفحات: ۴۶برگ، ۱۵
سطر، اندازه: ۷۵*۱۴۰سم [ملی ایران: ف: ۲-
۱۱]

۸. تهران؛ مجلس شورا؛ شماره نسخه: ۴۰۳۲/۵
آغاز نسخه: الحمدلله الذی خلق المداین و
البلاد و جعلها مقراً و مقاماً للعباد... اما بعد
دانستن بهتر که ولایت چین بس مملکتی

در فهرست مشار نه بنام سفرنامه و نه بنام تاریخ
چین و در فهرست تاریخ و جغرافیای استوری از
این کتاب یاد نشده است.

آغاز کتاب: بسملة الحمدلله الذی خلق المداین
و البلاد... دانستن بهتر که ولایت چین مملکت
بس رنگین است اساسی دارد بغایت منظم
انجام کتاب: رفتار خاقان نسبت بایلیچی بسیار
بسیار احترام و اکرام بود در روز چهارشنبه
بیست و سیم شعبان سنه ۱۲۶۱ ترجمه این کتاب
تمام شد و تمام آنگه شود که بنظر پسندیده آید
[فهرست حقوق ۱۴۱؛ مجلس شورای ملی ۳۸/۱۱؛
دانشگاه تهران ۴۰۹۳/۱۵]

۵. تهران؛ ملی ایران؛ شماره نسخه: ۸۹۵/۱
آغاز نسخه: و الانسان خاکش اینست که
می بینی مزین بزم سلاطین و منجد بساط
خواقین است؛ انجام نسخه: نسبت بایلیچی
بسیار بسیار احترام و اکرام بود و السلام
ترجمه این کتاب ۲۳ شعبان سنه ۱۲۶۱
هـ.ق.
پایان نسخه: استنساخ و تحریر حقیر شهر
جمادی الاول سنه ۱۲۶۳.

خط: نستعلیق، کاتب: بدون کاتب، تا:
۱۲۶۳ق، بیجا؛ توضیحات: ساده. اما
خصوصات این نسخه: در سال ۱۲۶۳ هـ.ق.
این نسخه کتابت شده و کاتب جای نام
پادشاه را خالی گذاشته است تا بعد با
مرکب دیگر بنویسد، پس از آنکه
ناصرالدین شاه به سلطنت می رسد یکی از
درباریان جای خالی را با ذکر تاریخ جلوس
شاه پر می کند و متوجه تاریخ کتابت که بر
این تاریخ مقدم است نمی شود؛ کاغذ:

بود در روز چهارشنبه بیست و سیم شعبان سنه ۱۲۶۱ ترجمه این کتاب تمام شد و تمام آنگه شود که بنظر پسندیده آید
خط: نستعلیق، کاتب: بدون کاتب، تا:
قرن ۱۳، بیجا؛ توضیحات: (۵۶۵۲۳)؛ کاغذ:
فرنگی، جلد: تیماج مشکی ضریبی مقوایی،
تعداد صفحات: ۷۹ برگ، ۱۱ سطر ۵/۸×۱۵،
اندازه: ۱۶/۵*۲۲ سم [حقوق تهران: ف: -
[۱۴۱]

● احوال سفر بخارا [نک: سفرنامه
بخارا

● اخبار هند [نک: جغرافیای هند

● از پکن تا پاریس / سفرنامه، دعا - فارسی
az pekan tā pāris
محمد طاهر قاجار، ۱۲۵۰ - ۱۳۱۷

قمری

mohammad tāher qājār (1835 - 1900)
کتابشناسی: از: شارل و اپرو؛ ترجمه از: محمد
طاهر میرزا؛ زمان تألیف و ترجمه: قرن سیزدهم
ه.ق؛ اهداء به: ناصرالدین شاه

شارل و اپرو در سال ۱۸۷۵ م. از پکن خارج
میشود و از طریق شرق روسیه شروع سیاحت
می کند بادیدن سبیری و روسیه شرقی بروسیه
غربی می رود و سیر کنان از روسیه غربی خارج
میشود و با گذشت از شرق اروپا بفرانسه و
پاریس می رسد. او خاطرات این سفر را در
روزنامه توردومند منتشر می کند و این نسخه
ترجمه فارسی آن سفرنامه مندرج در توردومند
است (عبدالله انوار)

[ملی ۱۹۹۴؛]

رنگین است؛ انجام نسخه: مثل من معمر و
زیرک بود او را چنین چنین می گفتند که
رفتار خاقان باینطور یعنی بایلچی بسیار
بسیار احترام و اکرام بود

خط: نستعلیق، کاتب: بدون کاتب، تا:
جمعه دویم ربیع الاول ۱۲۹۷ق، بیجا؛
توضیحات: صفحه ها جدول به شنگرف و
در برگ ۱۷۱ نسخه کاتب خود را از نظر
شغل و کتابت معرفی نموده و در انتهای
کتاب یک برگ سفید موجود است؛
کاغذ: اصفهانی، تعداد صفحات: برگ
۱۲۵-۱۷۱، ۱۵ سطر ۵/۱۴×۵/۷، [شورا: ف:
[۳۸-۱۱]

۹. تهران؛ دانشگاه تهران؛ شماره نسخه: ۵۰۳۷
آغاز نسخه: بسمله. الحمد لله الذی خلق
الدارین... دانستن بهتر که ولایت چین
مملکت بس رنگین است؛ انجام نسخه:
بسیار با احترام و اکرام بود.

خط: نستعلیق، کاتب: بدون کاتب، تا:
قرن ۱۳، بیجا؛ توضیحات: عنوان شنگرف
جدول زر و شنگرف و لاجورد؛ کاغذ:
فرنگی، جلد: مقوا عطف پارچه، تعداد
صفحات: ۸۰ برگ، ۱۱ سطر ۵/۸×۵/۱۴،
قطع: ربعی، اندازه: ۱۴*۲۲/۵ سم [دانشگاه
تهران: ف: ۱۵-۴۰۹۳]

۱۰. تهران؛ دانشکده حقوق؛ شماره نسخه: ۱۵۹ -

ج

آغاز نسخه: بسمله. الحمد لله الذی خلق
المداین و البلاد... دانستن بهتر که ولایت
چین مملکت بس رنگین است اساسی دارد
بغایت منظم؛ انجام نسخه: رفتار خاقان
نسبت بایلچی بسیار بسیار احترام و اکرام

۱۲. تهران؛ مرکز فرهنگی خراسان؛ شماره

نسخه: ۷۵ عکسی

کاتب: بدون کاتب، بیتا؛ بیجا؛ توضیحات:

اصل، یکی از کتابخانه های هند؛ [جنگ: ۴۴۳-۱]

● اعجاز مکی / شعر، سفرنامه - فارسی

واهب همدانی، ق ۱۱ قمری

vāhebā hamadānī (- 17c)

کتابشناسی: سفرنامه منظوم حج است:

شنو واهب که بعد از این مناجات

به پیش کعبه آن درگاه حاجات

ز مژگان لب پی رخصت گشودم

وداع او وداع خود نمودم

در آن رفتن چه گویم کز دل ریش

چها می گفتم و می رفتم از خویش

همین خون تری کز لب سخن ریخت

همین لخت دلی کز چشم من ریخت

به شهر مکه چون اتمام او شد

از آن اعجاز مکی نام او شد

چو بر اعجاز مکی رفت تحسین

بیا سحر حلال یتربم بین

این عناوین در نسخه ما دیده می شود:

در نعت.

رفتن راه کعبه

صفت دریای عمان

در تعریف صحرای کعبه

در احرامگاه و طریق عمره

در صفت کعبه و مقام و ارکان

صفت حجر اسمعیل

صفت حجر الاسود

در صفت میزاب رحمت

۱۱. تهران؛ ملی ایران؛ شماره نسخه: ۱۷۳۶

آغاز نسخه: از پکن تا پاریس، لا کوره -

لامور- لا سبیری. تحریر مسیو شارل و اپرو؛

انجام نسخه: که از آنجا باز سفر را با

کشتی بخار شروع نمائیم (شارل و اپرو)

آخر لیوزرون

خط: نستعلیق، کاتب: بدون کاتب، تا:

قرن ۱۳، جا: تهران؛ توضیحات: سرفصلها

کمی درشت تر در وسط، روی اسماء اعلام

و امکانه با مرکب مشکی خط کشی شده،

جدول دور سطور زر و مشکی و آبی،

جدول خارجی سیاه و زر،

۹۸۷۰/س/۴۸۴۷؛ کاغذ: فرنگی، جلد:

تیماج، قرمز، مقوایی، ۲۱۰*۳۳۰، تعداد

صفحات: ۹۵ برگ، اندازه: ۱۴۰*۲۶۰سم

[ملی ایران: ف: ۴-۱۹۹]

● اسرار حج [نک: فتوح الحرمین

● اشراق السیاحه / سفرنامه - فارسی

ešrāq-ol siyāha

خراسانی، جواد بن موسی، - ۱۲۸۹

قمری

xorāsānī, javād-e bn-e mūsā (- 1872)

کتابشناسی: سفرنامه ای ارزشمند از خراسان

قرن سیزدهم، حوادث، فضلا، حاکمان،

زیارتگاه ها، آثار تاریخی و نقاط دیدنی

خراسان در آن روز. نسخه منحصر، وفات ۲ ذی

الحجه ۱۲۸۹، همراه با نقشه ای از خراسان در

آن زمان. (طالعی، عبدالحسین)

[جنگ ۱/۴۴۳]

است و می باید بعد از برگ ۳۶۹ قرار بگیرد؛ کاغذ: الوان آهار مهره، جلد: تیماج قهوه ای ضربی با ترنج و سرترنج، مرمت شده. قطر: ۳/۵، تعداد صفحات: ۷ برگ، «۳۶۸ پ-۳۷۴ پ»، سطور مختلف. اندازه جدول ۵/۲۳×۵/۱۰، اندازه: ۱۴/۴*۲۶/۴ سم [شورا: ف: ۱/۲۹-۴۴۶]

● افغانستان [تک]: گزارش افغانستان

● اکتشافات سفر گرگان / سفرنامه - فارسی

ektešāfāt-e safar-e gorgān
سهام الدوله بجنوردی، یارمحمد،

ق ۱۴ قمری

sahām-od-dowle bojnūrdī ،
yārmohammad (- 20c)

۱۴. تهران: مجلس شورا؛ شماره نسخه: ۹۴۵۰/۱۱۳
خط: نسخ، کاتب: کاتب اصفهانی،
مرتضی، تا: قرن ۱۴، بیجا؛ تعداد صفحات:
اصفحه، «۶۰۰ - همان»، [مختصر مجلس:
ف: ۷۸-]

● الانعام التام بالرحله إلی بیت الله

الحرام / سفرنامه - عربی

کتابشناسی: لعبدالملک الآسی، و هی تسجيل
لرحلته إلی بیت الله الحرام من صنعاء يوم الأحد
۲۵ شوال سنه ۱۳۰۱ هـ و قیامه بمناسک الحج
و عودته.

[مخطوطات المینیه ۱۶۱۲/۲]

۱۵. صنعاء؛ دار المخطوطات و المكتبه الغریبه
بالجامع الکبیر؛ شماره نسخه: ۲۹۹۴/۲

در صفت طاق صفا

در تعریف کوه بوقییس.

در تعریف بازار عطاران

در احرام بستن و غیره

صفت قربانی کردن

در ذکر مسجد خیف و مراجعت به کعبه

در وداع کعبه معظمه

صفت راه مدینه

صفت شهر مدینه طیه

در صفت روضه حضرت

در نعت

ذکر زیارت بقیع

از منظومه و سراینده نام و نشان دیگری نیافتم

جز آن که در آغاز این نسخه با نام «اعجاز مکی

من اقوال واهباء همدانی» خوانده شده است.

(حکیم)

[شورا ۱/۴۴۶/۲۹]

۱۳. تهران: مجلس شورا؛ شماره نسخه: ۸۹۴۸/۷۴

آغاز نسخه: به نام آن که طرح باغ جان

کرد

سخن را بوی گلبرگ زبان کرد

سخن بیند گر او یرقی است در کاخ

زبان بی نام او برگی است بی شاخ؛ انجام

نسخه: ز سبب غیب و از نار پستان

در آن بستان خیابان در خیابان

به هر گوشه درو شمشاد بالا

فکنده سایه بر آن روی دیبا

خط: نستعلیق شکسته، کاتب: ذوالقدر،

خلیل، تا: ۱۰۵۴ق، جا: احمدآباد گجرات؛

افتادگیها: انجام؛ توضیحات: از انجام

افتادگی دارد. جای برگ ۳۷۲ هم اشتباه

منتقل شده بودم) نفهمیدم اولیاء وقت روی چه ملاحظاتی و مصالحی چاپ بقیه یادداشتهای را که می رفت وارد مرحله حساسی شود متوقف نمودند و بدین ترتیب انتشار مشاهدات و مطالعات ناقص ماند. از آن تاریخ به بعد پیوسته در صدد بودم راهی برای تکمیل آن چه قبلاً منتشر شده بود منتهی با خصوصیات بیشتر به صورت سفرنامه بنگارم ولی پیش آمدهای گوناگون مانع از انجام این نظر شد. به علاوه تصور می کردم پس از گذشت مدت طولانی نوشتن شرح مسافرتی که نزدیک بیست سال از تاریخ آن گذشته بی مورد و خالی از فایده خواهد بود... در بازگشت از سفر دوم در صدد برآمدن یادداشتهای سفر گذشته را با یادداشتهای سفر اخیر توأم نمایم و بدین ترتیب شرح یک مسافرت دو راهی را که مشتمل بر دوازده کشور است (لبنان، مصر، ایتالیا، سویس، بلژیک، فرانسه، انگلستان، از یک طرف و ترکیه، یونان، یوگسلاوی، اتریش، آلمان از طرف دیگر) با هم تلفیق می شود. پس از آن می نویسد که قسمت مهمی از اطلاعات از راهنماها و کتب و منابع مختلف اقتباس و استخراج شده، زیرا در سفر اول به واسطه اشتغال به مأموریت و در سفر دوم به علت ضیق وقت موفق نشده تمام جاهای دیدنی مسیر خود را ببیند. از تاریخهایی که در این مجلد و مجلدات دیگر آمده دانسته می شود وی در سالهای ۱۳۴۶ و ۱۳۴۷ش به تدوین این سفرنامه ها اشتغال داشته است. در شماره ۱۰۸۰۲ ص ۱۲۰-۱۲۱ از سفرنامه پدرش به اروپا یاد می کند که ۴۰ سال پیش در ۱۳۲۵ق نوشته شده بود و گفته که وی گزارش روزانه و

مراسلات و مذاکرات بین القاضی محمد بن عبدالملک الآسی و محمد بن حسن دلال. ۱۲-۱۵؛ کاتب: بدون کاتب، بیتا؛ بیجا؛ توضیحات: ثم قصائد تهنته بالعودة لعلی بن محسن بن إسحاق و العلامه الجمالی علی الشرفی و محمد حسن دلال؛ تعداد صفحات: ۷-۱۱، [مخطوطات الیمینیه: ۲-۱۶۱۲]

● انگلستان / سفرنامه - فارسی

قراگزلو، مسعود، ق ۱۴ قمری

qarāgozlū .mas'ūd (- 20c)

کتابشناسی: یادداشتهای سفر مسعود فرید به ۱۲ کشور دنیا است. خود او در مقدمه نسخه شماره ۱۰۸۰۹- که اولین مجلد کتاب است ولی آخرین شماره ثبت را خورده - علت سفرها و جمع آوری یادداشتهایش را چنین نوشته است: تاکنون برای نگارنده دو بار فرصت مسافرت به قاره اروپا دست داده است: اواخر خرداد ۱۳۲۶ در اجرای تصویب نامه دولت از طرف راه آهن دولتی ایران مأموریت یافتم عده ای از مأموران راه آهن را که می بایستی برای کار آموزی به اروپا بروند سرپرستی نمایم و بار دیگر در اواسط سال ۱۳۴۵ به منظور معاینه پزشکی. در این دو سفر مجموعاً از دوازده کشور دیدن کردم. در مراجعت از سفر اولت یادداشتهای ادواری خود را در مجله راه آهن منتشر کردم، منتهی برای آن که زیاد خشک و کسل کننده نباشد شمه ای از مشهودات خود را بدان افزودم... پس از آن که سلسله مقالات در متجاوز از بیست شماره مجله منتشر شد (موقعی که از شورای عالی راه آهن به سازمان برنامه

مولف، این رساله را در بندر سورت، پس از بازگشت از مکه و مدینه نگاشته است.

آغاز کتاب: بسمله. الحمدلله و سلام علی عباده الذین اصطفی و بعد این رساله ایست محتوی بر فواید جزیه و اشارات جلیله که مولف حقیر راجی لطف خفی و جلی کریم معین صفی بن ولی ساکن قزوینی...
[شورا ۱۳۲/۳؛ فهرستواره ۶۴/۱]

۱۶. تهران: مجلس شورا؛ شماره نسخه: ۹۹۱۷/۲
آغاز نسخه: بسمله. الحمدلله و سلام علی عباده الذین اصطفی و بعد این رساله ایست محتوی بر فواید جزیه و اشارات جلیله که مولف حقیر راجی لطف خفی و جلی کریم معین صفی بن ولی ساکن قزوینی...؛ **انجام نسخه:** انه اکرم من سئل فجاد و اولی من امل فافاد تمت الرساله... ان ینفع بمطالعتها عامه عاز می زیاره البیت الحرام و آملی و تقییل عتبه النی علیه السلام
خط: نسخ، کاتب: بدون کاتب، بیتا؛ جا: سورت هند (بندر)؛ جلد: گالینگور زرشکی عطف و گوشه تیماج، تعداد صفحات: ۱۶ برگ، ۱۷-۱۷ پ، ۳۶ سطر، اندازه: ۱۸*۳۰سم [شورا: ف: ۳۱-۱۳۲]

● **ایتالیا و سویس و فرانسه / سفرنامه -**

فارسی

ītalyiā va sūviys va farānse

قراگزلو، مسعود، ق ۱۴ قمری

qarāgozlū mas'ūd (- 20c)

کتابشناسی: یادداشتهای سفر مسعود فرید به ۱۲ کشور دنیاست. خود او در مقدمه نسخه شماره

وقایع ایام خود را از اوائل عمر تا آخرین روز زندگی نوشته است. (حکیم، محمد حسین)
[دانشگاه تهران ۳۴۰/۲۰]

۱۶. تهران: دانشگاه تهران؛ شماره نسخه: ۱۰۸۰۸
آغاز نسخه: «انگلستان. در نظر داشتم ضمن مسافرت به اروپا اطلاعاتی راجع به راه آهن انگلستان کسب کنم ولی سفر به آن کشور جزو برنامه نبود»؛ **انجام نسخه:** «که به وسیله قطار، اتوبوس با کشتیهای مجهز در ایام تعطیل از آنها استفاده کند»
خط: نستعلیق تحریری، کاتب: بدون کاتب، تا: قرن ۱۴، بیجا؛ جلد: مقوای ساده، با روکش پلاستیکی، فنی، رو و پشت جلدها عکسی از مناظر همان کشور گذاشته اند، تعداد صفحات: ۷۷ برگ، سطور مختلف، اندازه: ۱۷/۵*۲۲سم [دانشگاه تهران: ف: ۲۰-۳۴۰]

● **انیس الحجاج = سفرنامه حج /**

سفرنامه - فارسی

anīs-ol hojjāj = safar-nāme-ye haj

قزوینی، محمد صفی بن ولی، ق ۱۱

قمری

qazvīnī. mohammad safi-ye-bn-e valī (- 17c)

سال تألیف: ۱۰۸۸ ق؛

کتابشناسی: سفرنامه مکه و مدینه در ۱۰۸۸-۷ هـ با یک مقدمه سپس طریق ۱۰۲ و ۳.

سفرنامه مکه و مدینه است در ۷-۱۰۸۸ در عصر اورنگ زیب بهادر و زینب نساء بیگم، شامل مقدمه و سه «طریق» دارای «مسلک» ها و خاتمه.

برآدم یادداشتهای سفر گذشته را با یادداشتهای سفر اخیر توأم نمایم و بدین ترتیب شرح یک مسافرت دوراهی را که مشتمل بر دوازده کشور است (لبنان، مصر، ایتالیا، سوئیس، بلژیک، فرانسه، انگلستان، از یک طرف و ترکیه، یونان، یوگسلاوی، اتریش، آلمان از طرف دیگر) با هم تلفیق می شود. پس از آن می نویسد که قسمت مهمی از اطلاعات از راهنماها و کتب و منابع مختلف اقتباس و استخراج شده، زیرا در سفر اول به واسطه اشتغال به مأموریت و در سفر دوم به علت ضیق وقت موفق نشده تمام جاهای دیدنی مسیر خود را ببیند. از تاریخهایی که در این مجلد و مجلدات دیگر آمده دانسته می شود وی در سالهای ۱۳۴۶ و ۱۳۴۷ش به تدوین این سفرنامه ها اشتغال داشته است. در شماره ۱۰۸۰۲ ص ۱۲۰-۱۲۱ از سفرنامه پدرش به اروپا یاد می کند که ۴۰ سال پیش در ۱۳۲۵ق نوشته شده بود و گفته که وی گزارش روزانه و وقایع ایام خود را از اوایل عمر تا آخرین روز زندگی نوشته است. (حکیم، محمد حسین)

[دانشگاه تهران ۳۳۸/۲۰]

۱۸. تهران؛ دانشگاه تهران؛ شماره نسخه: ۱۰۸۰۲
 آغاز نسخه: «گردشگاه های رم. در داخل و خارج گردشگاه های زیبا و مصفایی است که نام و نشان قسمتی از آنها را در این جا»؛
 انجام نسخه: «این کتابخانه از بزرگترین کتابخانه های دنیاست و متجاوز از ۶ میلیون کتاب دارد»
 خط: نستعلیق تحریری، کاتب: بدون کاتب،
 تا: قرن ۱۴، بیجا؛ جلد: مقوای ساده، با روکش پلاستیکی، فنی، رو و پشت

۱۰۸۰۹- که اولین مجلد کتاب است ولی آخرین شماره ثبت را خورده - علت سفرها و جمع آوری یادداشتهایش را چنین نوشته است: «تاکنون برای نگارنده ذو بار فرصت مسافرت به قاره اروپا دست داده است: اواخر خرداد ۱۳۲۶ در اجرای تصویب نامه دولت از طرف راه آهن دولتی ایران مأموریت یافتم عده ای از مأموران راه آهن را که می بایستی برای کار آموزی به اروپا بروند سرپرستی نمایم و بار دیگر در اواسط سال ۱۳۴۵ به منظور معاینه پزشکی. در این دو سفر مجموعاً از دوازده کشور دیدن کردم. در مراجعت از سفر اول یادداشتهای ادواری خود را در مجله راه آهن منتشر کردم، منتها برای آن که زیاد خشک و کسل کننده نباشد شمه ای از مشهودات خود را بدان افزودم... پس از آن که سلسله مقالات در متجاوز از بیست شماره مجله منتشر شد (موقعی که از شورای عالی راه آهن به سازمان برنامه منتقل شده بودم) نفهمیدم اولیاء وقت روی چه ملاحظات و مصالحی چاپ بقیه یادداشتهای را که می رفت وارد مرحله حساسی شود متوقف نمودند و بدین ترتیب انتشار مشاهدات و مطالعات ناقص ماند. از آن تاریخ به بعد پیوسته در صدد بودم راهی برای تکمیل آن چه قبلاً منتشر شده بود منتها با خصوصیات بیشتر به صورت سفرنامه بنگارم ولی پیش آمدهای گوناگون مانع از انجام این نظر شد. به علاوه تصور می کردم پس از گذشت مدت طولانی نوشتن شرح مسافرتی که نزدیک بیست سال از تاریخ آن گذشته بی مورد و خالی از فایده خواهد بود... در بازگشت از سفر دوم در صدد

مطالعات ناقص ماند. از آن تاریخ به بعد پیوسته در صدد بودم راهی برای تکمیل آن چه قبلاً منتشر شده بود منتها با خصوصیات بیشتر به صورت سفرنامه بنگارم ولی پیش آمدهای گوناگون مانع از انجام این نظر شد. به علاوه تصور می کردم پس از گذشت مدت طولانی نوشتن شرح مسافرتی که نزدیک بیست سال از تاریخ آن گذشته بی مورد و خالی از فایده خواهد بود... در بازگشت از سفر دوم در صدد برآدمم یادداشتهای سفر گذشته را با یادداشتهای سفر اخیر توأم نمایم و بدین ترتیب شرح یک مسافرت دو راهی را که مشتمل بر دوازده کشور است (لبنان، مصر، ایتالیا، سویس، بلژیک، فرانسه، انگلستان، از یک طرف و ترکیه، یونان، یوگسلاوی، اتریش، آلمان از طرف دیگر) با هم تلفیق می شود» پس از آن می نویسد که قسمت مهمی از اطلاعات از راهنماها و کتب و منابع مختلف اقتباس و استخراج شده، زیرا در سفر اول به واسطه اشتغال به مأموریت و در سفر دوم به علت ضیق وقت موفق نشده تمام جاهای دیدنی مسیر خود را ببیند. از تاریخهایی که در این مجلد و مجلدات دیگر آمده دانسته می شود وی در سالهای ۱۳۴۶ و ۱۳۴۷ش به تدوین این سفرنامه ها اشتغال داشته است. در شماره ۱۰۸۰۲ ص ۱۲۰-۱۲۱ از سفرنامه پدرش به اروپا یاد می کند که ۴۰ سال پیش در ۱۳۲۵ق نوشته شده بود و گفته که وی گزارش روزانه و وقایع ایام خود را از اوائل عمر تا آخرین روز زندگی نوشته است. (حکیم، محمد حسین)

[دانشگاه تهران ۳۴۰/۲۰]

جلدها عکسی از مناظر همان کشور گذاشته اند، تعداد صفحات: ۹۵ برگ، سطور مختلف، اندازه: ۱۷/۵*۲۲سم [دانشگاه تهران: ف: ۲۰-۳۳۸]

● ایتالیا و مصر / سفرنامه - فارسی

قراگزلو، مسعود، ق ۱۴ قمری

qarāgozlū, mas'ūd (- 20c)

کتابشناسی: یادداشتهای سفر مسعود فرید به ۱۲ کشور دنیا است. خود او در مقدمه نسخه شماره ۱۰۸۰۹- که اولین مجلد کتاب است ولی آخرین شماره ثبت را خورده - علت سفرها و جمع آوری یادداشتهایش را چنین نوشته است: «تاکنون برای نگارنده دو بار فرصت مسافرت به قاره اروپا دست داده است: اواخر خرداد ۱۳۲۶ در اجرای تصویب نامه دولت از طرف راه آهن دولتی ایران مأموریت یافتم عده ای از مأموران راه آهن را که می بایستی برای کار آموزی به اروپا بروند سرپرستی نمایم و بار دیگر در اواسط سال ۱۳۴۵ به منظور معاینه پزشکی. در این دو سفر مجموعاً از دوازده کشور دیدن کردم. در مراجعت از سفر اولت یادداشتهای ادواری خود را در مجله راه آهن منتشر کردم، منتها برای آن که زیاد خشک و کسل کننده نباشد شمه ای از مشهودات خود را بدان افزودم... پس از آن که سلسله مقالات در متجاوز از بیست شماره مجله منتشر شد (موقعی که از شورای عالی راه آهن به سازمان برنامه منتقل شده بودم) نفهمیدم اولیاء وقت روی چه ملاحظات و مصالحی چاپ بقیه یادداشتهای را که می رفت وارد مرحله حساسی شود متوقف نمودند و بدین ترتیب انتشار مشاهدات و

به قوچان در سال ۱۲۹۲ق. شامل گزارش سفر از روز چهارشنبه ۲۹ صفر تا دوشنبه دوازدهم ربیع الاول و بقیه نوشته شده است. نویسنده که منشی زبردست و فاضلی بوده از خود نام نبرده و ناشناخته است. البته در برگ ۱۵ پ در نامه دولتی و ملتی اشاره به نام شیخ رئیس شده است: (نواب فضایل مآب شیخ رئیس که از توصیف و تعریف مستغنی مستند به مصاحبت جناب معظم الیه روانه شدند...) که احتمال می رود مؤلف این کتاب باشد و با توجه به اینکه در فهرستواره کتابهای فارسی، این کتاب را از شیخ رئیس میداند.

آغاز کتاب: من که از دروازه بیرونم نمی برند خلق بحکم الزام و اقتضای ابرام از طرف علمای ملت و وکلای دولت برای استمالت ابوالحسن خان و رفع وحشت مردم قوچان و مطمئن..

انجام کتاب: و از آنجا عزیمت شهر قریب به شهر جمعی از هم خدمتان و اهالی دارالشفای مبارکه استقبال کرده بودند باتفاق آنها وارد شهر شدیم گفتم من و گنج ویرانه پیره زن. [فهرست آستان قدس ۷/۲۰/۱؛ فهرستواره ۶۵/۱؛ رایانه ملی ۱۳۹۱]

۲۰. مشهد: آستان قدس رضوی؛ شماره نسخه: ۲۲۳۱

آغاز نسخه: من که از دروازه بیرونم نمی بردند خلق، بحکم الزام و اقتضای ابرام از طرف علمای ملت و وکلای دولت برای استمالت ابوالحسنخان و رفع وحشت مردم قوچان و مطمئن ساختن اهالی ولتآن سامان عزیمت را تصمیم داده و در صحبت جناب

آغاز نسخه: «راهنما و یادداشتهای سفر به دوازده کشور. پیش گفتار. نکاتی چند در فوائد سفر، اگر تفریحات و سرگرمیهای گوناگون بشر را»؛ **انجام نسخه:** «سفارت ایران تلفن و آدرس»

خط: نستعلیق تحریری، کاتب: بدون کاتب، تا: قرن ۱۴، بیجا؛ جلد: مقوای ساده، با روکش پلاستیکی، فزری، رو و پشت جلدها عکسی از مناظر همان کشور گذاشته اند، تعداد صفحات: ۹۵ برگ، سطور مختلف، اندازه: ۱۷/۵*۲۲سم [دانشگاه تهران: ف: ۲۰-۳۴۰]

● بدایع السمر و وقایع السفر / سفرنامه -

فارسی

badāye'-os samar va vaqāye'-os safar
کتابشناسی: بدایع السمر و وقایع السمر. شیخ رئیس (ن ۱۲۹۲هـ)

سفرنامه یک کارگزار سیاسی از مشهد به قوچان و منظور استمالت از ابوالحسن خان و رفع وحشت از مردم قوچان بوده است. نگارنده منشی زبردست و دانشمندی بوده است. «احمد منزوی».

سفرنامه ناتمامیست در شرح مأموریتی سیاسی از مشهد به قوچان در سال ۱۲۹۲ شامل گزارش از روز چهارشنبه ۲۹ صفر تا دوشنبه دوازدهم ربیع الاول، و بقیه نوشته نشده است. نویسنده که منشی زبردست و فاضلی بوده از خود نام نبرده و شناخته نمیشود. «گلچین معانی»

این کتاب سفرنامه ناتمامی است در شرح مأموریتی سیاسی به منظور استمالت از ابوالحسن خان و رفع وحشت از مردم قوچان - از مشهد

خان و رفع وحشت از مردم قوچان - از مشهد به قوچان در سال ۱۲۹۲ق. شامل گزارش سفر از روز چهارشنبه ۲۹ صفر تا دوشنبه دوازدهم ربیع الاول و بقیه نوشته شده است. نویسنده که منشی زبردست و فاضلی بوده از خود نام نبرده و ناشناخته است. البته در برگ ۱۵پ در نامه دولتی و ملتی اشاره به نام شیخ رئیس شده است: (نواب فضایل مآب شیخ رئیس که از توصیف و تعریف مستغنی مستند به مصاحبت جناب معظم الیه روانه شدند...) که احتمال می رود مؤلف این کتاب باشد و با توجه به اینکه در فهرستواره کتابهای فارسی، این کتاب را از شیخ رئیس میدانند.

آغاز کتاب: من که از دروازه بیروم نمی برند خلق بحکمک الزام و اقتضای ابرام از طرف علمای ملت و وکلای دولت برای استمالت ابوالحسن خان و رفع وحشت مردم قوچان و مطمئن...

انجام کتاب: و از آنجا عزیمت شهر قریب به شهر جمعی از هم خدمتان و اهالی دارالشفای مبارکه استقبال کرده بودند باتفاق آنها وارد شهر شدیم گفتم من و گنج ویرانه پیره زن. [فهرست آستان قدس ۷/۲۰/۱؛ فهرستواره ۶۵/۱؛ رایانه ملی ۱۳۹۱]

۲۱. تهران؛ ملی ایران؛ شماره نسخه: ۷۳۰۶
آغاز نسخه: من که از دروازه بیروم نمی برند خلق بحکمک الزام و اقتضای ابرام از طرف علمای ملت و وکلای دولت برای استمالت ابوالحسن خان و رفع وحشت مردم قوچان و مطمئن...؛ **انجام نسخه:** و از آنجا عزیمت شهر قریب به شهر جمعی از

مستطاب شریعت مآب آقامیرزا احمد مجتهد سلمه الله ظهر روز چهارشنبه بیست و نهم صفر ۱۲۹۲ از مشهد مقدس بر آمدیم؛ **انجام نسخه:** وارد شهر شدیم و گفتم: من و گنج ویرانه پیرزن.

در رایانه آستانقدس مؤلف را «عسکری مجتهد» ذکر کرده است؛ ظاهراً بخط مؤلف؛ خط: نسخ و نستعلیق شکسته، کاتب = مؤلف، بیتا؛ بیجا؛ خریداری آستان قدس در مرداد ۱۳۳۸؛ کاغذ: شکری فرنگی آهار مهره، جلد: پارچه ای، تعداد صفحات: ۲۵ برگ، ۱۰ سطر ۳/۷×۵/۱۲، اندازه: ۲۰×۱۲/۲سم [آستان قدس-ف: ۷-۲۰]

● بدایع السمر و وقایع السفر / سفرنامه -

فارسی

badāye'-os samar va vaqā'ye'-os safar
کتابشناسی: بدایع السمر و وقایع السفر. شیخ رئیس (ن ۱۲۹۲هـ)

سفرنامه یک کارگزار سیاسی از مشهد به قوچان و منظور استمالت از ابوالحسن خان و رفع وحشت از مردم قوچان بوده است. نگارنده منشی زبردست و دانشمندی بوده است. «احمد منزوی»

سفرنامه ناتمامیست در شرح مأموریتی سیاسی از مشهد به قوچان در سال ۱۲۹۲ شامل گزارش از روز چهارشنبه ۲۹ صفر تا دوشنبه دوازدهم ربیع الاول، و بقیه نوشته نشده است. نویسنده که منشی زبردست و فاضلی بوده از خود نام نبرده و شناخته نمیشود. «گلچین معانی»

این کتاب سفرنامه ناتمامی است در شرح مأموریتی سیاسی به منظور استمالت از ابوالحسن

خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: بدون کاتب،
تا: قرن ۱۳، بیجا؛ جلد: تیماج سرخ، تعداد
صفحات: ۲۱ صفحه، «ص ۳۱۶-۳۳۶»،
مختلف السطر، اندازه: ۱۱*۱۸ سم [شورا]:
ف: ۴۲-۳۷]

● بدایح وقایع نخستین سفر

مظفرالدین شاه به اروپا / سفرنامه - فارسی
badāye'-e vaqāye'-e naxostīn safar-e
mozaffar-ed-dīn šāh be orūpā
هدایت، رضا قلی بن جعفر قلیخان،
ق ۱۴ قمری

hedāyat rezā qolī ebn-e ja'far qolī-
xān (- 20c)

کتابشناسی: نویسنده، که یکی از خبرنگاران
خارجی است، وقایع مهم سفر اول مظفرالدین
شاه قاجار را بشهرهای اروپا (از روزنامه های
آندیار) گردآوری کرده و در کتابی تدوین
نموده است. طبق مدارک این کتاب مظفرالدین
شاه در این سفر از اکسپوزیسیون پاریس که
همزمان این سفر تشکیل شده دیدن می کند و
آن در او اثر بسیار می گذارد. نویسنده سعی
کرده مسائل زنده سفر شاه را مسکوت گذارد.
مظفرالدین شاه درین سفر غیر از شهرهای
فرانسه از شهرهای آلمان و ترکیه (=عثمانی
قدیم) نیز بازدید نموده است. این سفرنامه
بوسیله نیرالملک، که از درباریان بوده، ترجمه
گردیده و نسخه حاضر آن ترجمه است.
(عبدالله انوار)

آغاز کتاب: بسمله، مقدمه از قول نگارنده: از
آنجا سیاحت اروپا و گشت و گذار ممالک
فرنگ همواره منظور نظر

هم خدمتان و اهالی دارالشفای مبارکه
استقبال کرده بودند باتفاق آنها وارد شهر
شدیم گفتم من و گنج ویرانه پیره زن.
در رایانه آستانقدس مؤلف را «عسکری
مجتهد» ذکر کرده است؛ خط: نستعلیق،
کاتب: بدون کاتب، تا: قرن ۱۳، بیجا؛ فقد
ترتینات جلد و متن است.

در برگ ۱ و ۱۲ مهمور به مهر کتابخانه
دادسرای عمومی تهران؛ کاغذ: فرنگی
آبی، تعداد صفحات: ۲۵ برگ، ۱۳ سطر،
۱۲۷×۵۵، اندازه: ۱۱۴*۱۶۸ سم [رایانه ملی]:
[۱۳۹۱-]

● بدایح السمر و وقایع السفر / سفرنامه -

فارسی

کتابشناسی: گویا از شیخ رئیس ابوالحسن میرزا
احمد گلچین معانی درباره این سفرنامه نوشته
است: سفرنامه ناتمامیست در شرح مأموریتی
سیاسی از مشهد به قوچاندر سال ۱۲۹۲ هـ شامل
گزارش از روز چهارشنبه ۲۹ صفر تا دوشنبه
دوازده ربیع الاول و بقیه نوشته نشده است.
نویسنده که منشی زبردست و فاضلی بوده از
خود نام نبرده. (محمود نظری)

[شورا ۴۲/۳۷]

۲۲. تهران؛ مجلس شورا؛ شماره نسخه: ۱۴۹۴۷/۹
آغاز نسخه: منکه از دروازه بیرونم نمی
بردند عقل، بحکم الزام و اقتضای ابرام از
طرف علمای ملت و وکلای دولت برای
استمالت ابوالحسن خان و رفع وحشت
مردم قوچان...؛ **انجام نسخه:** وارد شهر
شدیم و گفتم من و گنج ویرانه پیره زن.

بن محمد ابراهیم شیرازی است، ولی بنا به مصلحتی نام همراه خود، حاج محمد علی نواب را ذکر کرده است. (محمد برکت)

در متن تصریح به نام خود دارد و معلوم نشد که جناب برکت این نام را از کجا در آورده اند. در دفتر ثبت مجلس نیز نام مؤلف محمد علی بن محمد رضی آمده و با همین نام و با استفاده از نسخه شیراز به چاپ رسیده است. سفرنامه ای است از دوره قاجار با نثری ادیبانه و مسجع و توضیحاتی در باره مسائل حاشیه ای آن. از فوائد حاشیه ای آن شرحی است که مؤلف در باره کشتی و اجزاء آن داره و لغات و تعابیر محلی فراوانی را توضیح می دهد. توضیحات جغرافیایی او نیز با ارزش است بویژه که کوشیده است بر وزن هر نام جغرافیایی، تعبیری آشنا بنویسد تا در خواندن آن دشواری نباشد.

در شرح سفر مؤلف به مکه به سال ۱۲۶۱هـ اسدالله بن ابراهیم خان کلانتر شیرازی در اواخر شرح حال خود (شماره قبلی) به این اثر و مؤلف آن اشاره ای دارد. اسدالله خان می نویسد: «چون وقایع این سفر خیر اثر... در رساله علیحده که معنون باسم نور چشمی حاجی محمد علی که مرا به منزله فرزند است... مسمی به بزم غریبست نگارش پذیرفتن بنا براین به تفصیل نپرداخت». در برخی منابع به اشتباه این اثر از اسدالله خان دانسته شده.

بزم غریب به تصحیح محمد مهدی معراجی در مجلد اول پنجاه سفرنامه حج قاجاری به کوشش حجه الاسلام رسول جعفریان چاپ شده است. (محمود نظری)

انجام کتاب: پایتخت مینوشان تهران و مقر سلطنت عظمی بصحت و سلامت تمام نزول اجلال فرمودند.

[کتابخانه ملی ۳۴/۲]

۲۳. تهران؛ ملی ایران؛ شماره نسخه: ۵۴۱

آغاز نسخه: بسمله، مقدمه از قول نگارنده: از آنجا سیاحت اروپا و گشت و گذار ممالک فرنگ همواره منظور نظر کیمیا اثر اعلیحضرت مظفرالدین شاه؛ **انجام نسخه:** پایتخت مینوشان تهران و مقر سلطنت عظمی بصحت و سلامت تمام نزول اجلال فرمودند.

خط: نستعلیق بسیار خوش، کاتب: بدون کاتب، تا: جمعه محرم ۱۳۱۱ق، بیجا؛ (ظاهراً اشتباه است). اهداء به مظفرالدین شاه، سرلوحه مذهب: زر و شنجرف و لاجورد و سبز، جدول دور سطور: زر و سیاه، سرفصلها در وسط. ۱۶۷۱-۱۰۰۵/س؛ کاغذ: فرنگی فلفل نمکی، جلد: مخمل آبی گل و بوته ضربی مقواتی، ۱۶۰*۲۲۰، تعداد صفحات: ۹۱ برگ، ۱۴ سطر، اندازه:

۹۰*۱۶۰سم [ملی ایران: ف: ۲-۳۴]

● **بزم غریب / سفرنامه - فارسی**

bazm-e qarīb

بروجردی، محمد علی بن محمد

رضی، ق ۱۳ قمری (۱۹۰۰ -

سال تألیف: ۱۲۶۱ق؛

کتابشناسی: این سفرنامه حج، که نامش تاریخ آن نیز است. مربوط به سال ۱۲۶۱ است. مولف - همان طور که در حاشیه آمده - حاج اسدالله